

Sámediggeráđi čilgehus luođi ja sámi musihka birra 2019

1 Álggahus

Sámi musihkka lea ovdánan viidát maŋimus jagiin, ja dat lea okta eanemus guovddázis sámi dáiddasurggiin go guoská sámi dáidaga ja kultuvrra oainnusmahttimii báikkálaččat, regionála, nationála ja riikkaidgaskasaš dásis. Sámi musihkka lea deatalaš elemeanta sámi álbmoga čohkkemis kultuvrralaš deaivvademiide, dán čájehit dat ollu sámi festiválat. Ollu artisttat leat mielde oainnusmahttimin sámi musihka nationála dásiin, ja mis leat sámi musihkkarat geat leat dahkan buori karriera riikkaidgaskasaččat. Sámi musihkkabirrasis leat mánggalágan dahkkit sihke artisttat, vokalisttat, musihkkarat, komponisttat, koarat, skierrosearvvit ja eará doarjjaapparáhta, festiválat jna., lassin árbevieruid gozihedjjiide geat čadahit ja gozihit ávnnaskeahkes kulturárbbi. Dainna čilgehusain háliida Sámediggeráđi addit geahčastaga sámi luđiin ja musihkkasuorggis, ja fokuseret välljejuvvon fáttáid mat leat áigejuovdilat ja mat vástidit ulbmila politihka hábmemis.

1.1 Proseassa ja mielváikkuheapmi

Čilgehusas eai geahčaduvvo buot bealit ja das čujuhuvvojit dušše muhtun suorggit maid Sámediggi oaivvilda deataleamos ángiruššansuorgin boahttevaš jagiin. Máhttovuodđu lea vižžojuvvon čálalaš gálduin nugo iešguđege raporttain ja analysain mat leat dahkkojuvvon Sámedikki olis, sámi dáiddárisriskadeapmi 2019, ja raporta digitaliserema váikkuhusain norgga musihkkasuorgái 2019, iešguđege mediaalmmuheamit, referáhtat Sámedikki dáiddárkonferánssain ja čoahkkimiin iešguđege suorgeaktevrraiguin. Sámediggi doalai rávačoahkkima Kárášjogas cuoŋománu 24. b. suorgeaktevrraiguin gos ovddidedje luohte ja sámi musihka definišuvdnaevttohusa, ja dovdahejde hástalusaid. Čoahkkima oasseváldit ságastalle ja bukte rávvagiid bargui. Čoahkkin rávdnjejuvvui ja addojuvvui vejolašvuotta bukkit čálalaš máhcahusdieđuid.

2 Luohti ja sámi musihkka

2.1 Historjjálaš ja bajimus dásis

Sámi musihka boarráseamos vuohki lea luohti. Boarráseamos luohtejetnabáddemat gávdnojit jagis 1905. Boarráseamos nuohttabidjamat luđiin gávdnojit 1700-logu loahpas, ja luđiid birra namuhuvvo nu árrat go 1100-logus. Oktilaš luohteárbevieru sáhtta duođaštit measta duhát jagi čađa.ⁱ Guhkkeli áiggi maŋos guvlui diehtit mii unnán. Muhto gávdnojit báktesárgumat mat čájehit ahte árbevieruin leat ruohttasat mánggaid duhát jagiid maŋos guvlui áiggi. Luođis lea ovdal Kristus áiggi oskkoldat bealli, ja dat lea maidái okta sivain manne luodis lea mihtilmas sajádat sámi birrasis, danne go juoigan lea gohčoduvvon suddun. Dát čilgehus lea čuvvon luođi duháiid jagiid, ja lea fáddá man birra ain de ságastuvvo luođi oktavuodas.

Ollu sajiin lea luohti jávkan. Juoigan ii measta oppa gávdnoge šat Davvi-Norgga rittus.ⁱⁱ Dáruiduhttin lea okta sivva manne juoigan dađistaga jávkkai muhtun guovlluin ja jámii gielain fárrolaga.

Risttalašvuoda ahtanuššan dagahii ahte sálbmálávlumis šattai vokálaárbevierru ja musihka dutkit leat čuoččuhan ahte sálbmálávlunárbevierru mángga láhkai jotkkii árbevirolaš vokálaárbevieru luodis ja ovdánii vokála mihtilmasvuotán.

1960 ja 1970 loguin bođii ođđa sámi kulturpolitihkalaš dihtomielalašvuota. Nuorra sápmelaččat bidjagohte musihka luotái, čálligohte ođđa lávlagiid sámegillii, ja ráhkadedje ođđa, ođđaáigásaš sámi musihkkakultuvrra. 1940-60 loguin almmuhuvvui luodis etnográfalaš duodaštus, muhto ahte maŋŋá go Nils-Aslak Valkeapää skierru 1968:s čuojahuvvui ja almmuhuvvui ođđaáigásaš musihkain, de almmuhišgohte sámi musihka ođđa málle mielde.ⁱⁱⁱ Dan rájes lea sámi musihkka leamaš daid sámi kulturilbmamiid gaskkas mat leat leamaš árijjaleamos ollu dahkkiid beales. Ollugat geavahit luodí vuolggasadjin, ja de leat ožžon ođđa vugiid nugo pop luohiti, etnoluohiti, ráppeluohiti jna.

2.2 Sámi luohite- ja musihkkabiras

Sámi musihkkabiras lea viehka mánggalágan, ja dahkkit bohtet njealji riikkas: Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas. Gávdnojit beroštupmiorganisašuvnnat, ja Sámi dáiddárráđi^{iv} vuolde lea Juoigiid Searvi (JS)^v – juigiid beroštupmiorganisašuvdna miehtá riikka sámi guovllu, ja Sámi komponisttat (SK)^{vi} – sámi komponisttaid beroštupmiorganisašuvdna. Dáidda lassín gávdnojit sierra juoigansearvvit Juoigalasat^{vii} mat ovddidit luodí dahkkidásis. Áigumuššan livččii maiddái oažžut luohiteguovddáža Luovvi^{viii} Guovdageidnui, dasa lassín lea ovdal leamaš áigumuššan ásahit etnomusihkkaguovddáža Kárášjohkii. Leat maiddái muhtun festiválat main váldodeaddun lea sámi musihka gaskkusteapmi, dás sáhttit namuhit stuorámusaid Riddu Riđđu, Márkomeannu, Sámi musihkkafestivála, Sami Music Week, Bieskán Luossa Rock, Raasten Rastah, jna.

Luohiti ja sámi musihkka lea ollu laktojuvvon vuodđoskuvlla sierra oahppoplánaide, ja evttohuvvojit sierra oahppoplánat sámi musihka várás skuvllain hálddašanguovllus, ja ahte sámi musihka birra namuhuvvo sierra gelbbolašvuoda mihtus nuppi ceahkis, ja ahte luohiti namuhuvvo sierra gelbbolašvuoda mihtun 10. ceahkis evttohuvvon nationála oahppoplánain. Oahppoplánaid implementeremis sáhttet dattetge leat erohusat guovllus guvlui. Luohiti lea okta oassi Davvi Universitehta oahpaheaddjioahpus Levangeris, doppe sáhtta oahppat juoigat ja geahččaladdat movt sáhtta luodí geavahit ođđa musikála oktavuodain. Luodí birra gávdnojit veaháš pedagogalaš ávdnasat. Sámi allaskuvla álggaha fas luodí ja muitalandáidaga kurssa, mii plána mielde galgá ovddiduvvot bacheloran ovttasbargguin Sámi musihkkaakademiiain jagi 2012 rádjai. Sámi musihkkaakademiija lea ovttasbargoprošeakta Ohcejoga gieldda, SOGSAKK (Sámi ámmát- ja joatkkaskuvla, Anáris) og Sámi allaskuvlla gaskka, ja čađaha earret eará kurssaid Sámi allaskuvlla oahpaheaddji ohppiide. Romssa fylkasuohtkanis lea fylkajuoigi 50 % virggis, ja dat lea oassin riikaoassemusihkkáriin Davvi Norggas (landsdelsmusikerne i Nord Norge). Riikkalávdi (Riksscenen) lea maid aktevra mii galgá gaskkustit luodí ja mas lea ea.ea. Juoigiid Searvi oassin vuodđudusas lassín moanáat eará sámi aktevraide.

Sami Music Expo lea prošeakta mii bargá sámi musihkain riikkaidgaskasaš dássái buktimiin, vuosttažettiin WOMEX, mii lea máilmmimusihka stuorámus arena, bokte. Dasa lassín gaskkustit muhtun festiválat sámi artisttaid sierra arenain, sihke nationála ja riikkaidgaskasaš dásis, mat leat earret eará Riddu Riđđu, Sámi musihkkafestivála, Varangerfestivalen, jna.

3 Sámedikki luohte- ja sámi musihka politihkka

3.1 Mihttomearri luohte- ja sámi musihka politihkkii

Sámedikki bajimuš servodatmihttun lea ealli ja girjás sámi dáidda- ja kultureallin mas lea buorre kvalitehta. Kulturpolitihka váldobargun lea lámčit sámi dáidda- ja kulturaktivitehtaid ovddideami, ja leat okta deataleamos eavttuid biddjin sámi dáidaga ja kultuvrra ovdáneapmái. Dát galgá gozihuvvot buriid rámmaeavttuid bokte sámi dáiddáriid ja sámi kulturásahusaid várás sierra váikkuhangaskaomiid bokte. Luohti ja sámi musihkka lea okta oassi ollislaš sámi kulturpolitihkas. Okta mihttomeriin mii guoská sámi musihkkii festiválaide oktavuodas lea ahte dat galget doaibmat ovddideami, ođđa háhkama ja profilerema arenan. Sámi musihkka lea rievdamin seammás go das lea ceavzilvuotta ja das lea árijlaš vejolašvuotta nationála dásis ja riikkaidgaskasaččat. Sámediggi háliida joatkit sámi dáidaga ja kultuvrra buktimiin riikkaidgaskasaš dássái. Go Sámediggeráđđi ovddida dál sierra čilgehusa luođi ja sámi musihka birra, de lea áigumuššan oainnusmahttit otnáš hástalusaid, muhto maiddá oažžut ságastallama luđiid ja sámi musihka birra. Mihttomearrin lea hábmet ollislaš politihkalaš reaidu mii buvttihivččii buoremus vejolaš eksisteesavuodu luohtái ja sámi musihkkii, dávistettiin álbmotriektái ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide nugo earret eará ON álgoálbmogiid vuoigatvuodaid julggaštussii, artihkkalii 31 mas daddjojuvvo ahte álgoálbmogiin lea riekti suodjalit, hálddašit, gáhttet ja ovddidit sin kulturárbbi ja sin árbedieđuid ja kulturilbmamiid.

3.2 Luođi ja sámi musihka meroštallan

Sámediggeráđđi lea čilgehusa oktavuodas ráhkadan evttohusa movt meroštallat luođi ja sámi musihka ovttasbarguin gulaskuddančoahkkimiin. Meroštallan geavahuvvo vuosttažettiin Sámedikki váikkuhangaskaomiid hálddašeami geavaheames, go dan leat guhká váillahan sihke áššemeannudeaddjit ja geavaheaddjit. Meroštallama vuolggasadjin lea ahte gávdnojit ollu sámi árbevirolaš vokála ilbmanvuogi sámi guovlluin, earret eará luohti/leu'dd/livđe/vuolle/vuelie: Luohti/leu'dd/livđe/vuolle/vuelie leat sámi guovlluid árbevirolaš juoiganmállet. Sámi musihkka lea fas luohti/leu'dd/livđe/vuolle/vuelie seaguhuvvon čuojanasaiguin, ja/dahje sámi lyriikka ja lávlunteavsttat, ja/dahje ođđa áigge sámi musihkka jus ovdanbukti/dahkki ieš lea sápmelaš ja son ieš dohkkeha iežas musihka sámi musihkkan. Sámi guovlluin lea luohti/leu'dd/livđe/vuolle/vuelie sámi árbevirolaš vuohki juoigat. Sámi musihkka lea go luohti/leu'dd/livđe/vuolle/vuelie lea fárrolaga instrumeanttaiguin, ja/dahje sámi lyriikka ja lávllateavsttat, ja/dahje ođđaáigásaš sámi musihkka jos son gii lávlu lea sápmelaš ja lea ieš dahkki ja ahte son ieš dohkkeha musihka sámi musihkkan.

3.3 Sámedikki rolla

Sámediggi lea guhkes áiggi lámčán sámi musihkkabirrasa ovddideami doarjjaortnegiiguin musihkka almmuhemiide, musihkkaovddideapmái, kulturdoaibmabijuide stuorát prošeavttaide. Erenoamážit dáiddáršiehtadusa oktavuodas lea muhtun doarjja mas leat stipeandaortnegat ávkin sámi dáiddáriidda. Njuolggadoarjaga bokte festiválaide lámčá Sámediggi earret eará juoigama ja sámi musihka. Dasa lassin lea Sámediggi váikkuhan infrastruktuorra huksema kulturviesuide ja festiválaide, ovdamearkka dihtii lávddiid musihka ovdanbuktimii. Dáid váikkuhangaskaomiide lassin leat Sámedikkiin doarjjaortnegat Ruota ja Suoma bealde, Sámiráđis, ja Kulturráđi doarjjaortnegat. Ohcat sáhtta maiddá iešguđege stipeandadoarjagiid, earret eará divatortnegiin. Dasa lassin gulahallá Sámediggi ollu relevánta aktevrraiguin politihka hábmema oktavuodas luohtái ja sámi musihkkii, ja ovddida maiddá dásseárvvu musihkkasuorggis. Sámediggi lea

ovttasbargan ollu Kulturjurdagiin sin 3 jagáš ángiruššama ektui sámi dáidagiin ja kultuvrrain, DKS (2018-2021), ja searvá Kulturjurdaga referánsajovkui sámi dáidaga ja kultuvrra birra.

3.3.1 Sámedikki váikkuhangaskaoamit

Sámediggi lea jahkái 2019 várren sullii 9 miljon ru luohtái ja sámi musihkkii ohcanvuđot musihkkaalmmuhan ja -ovddidanortnegiid bokte. Stuorámus oassi doarjagis sámi musihkkii juolluduvvo njuolggadoarjjan festiválaide.

Jagi 2019 rádjai leat Sámedikkis leamaš čuovvovaš ortnegat:

Sámediggi lea jahkásaččat juolludan doarjaga musihkkaalmmuhemiide ja musihkkaovddideapmái ohcanvuđot ortnega bokte. Dasa lassin lea ortnegis musihkkaovddideapmi vuoruhuvvon gierdomátkedoarjja, riikkaidgaskasaš promoteren, almmuheamit iešguđege sajiin ja musihkkavideo. Dasa lassin lea lágideddjiin vejolašvuohta ohat ruđaid kulturdoaimbajuid bokte kulturlágidemiide. Stuorra oassi dán lágidemiin lea musihkka.

Sámediggi lea maiddái várren ruđaid hutkás ealáhusaid bokte sámi kulturealáhusbargiid várás.

Ollu festiválat ožžot njuolggadoarjaga Sámedikkis. Buot dát arenat leat sámi musihkkaarenat eanet dahje unnit. Dat festiválat leat: Riddu Riđđu, Guovdageainnu musihkkafestivála, Márkomeannu, Kárášjoga beassášfestivála, Raasten Rastah, Julevsáme vahkko, Sámi vahkku Romssas, Sami Music Week, Bieskán Luossa Rock, Tjaktjen Tjåanghko.

3.3.2 Ovttasbargu Sámi Dáiddárráđiin – SDR

Sámedikkis ja Sámi Dáiddárráđis (SDR) lea ovttasbargošiehtadus mii gusto njeallje jagi hávil jahkásaš dáiddáršiehtadusaiguin ja gulahallančoahkkimiiguin. Šiehtadusas leat mielde doarjja dáiddárorganisašuvnnaide ja Sámi Dáiddárráđđái ja dáiddárorganisašuvnnaid fágabagadeddjiide. Šiehtadusas leat ruđat mat juogaduvvojit Sámedikki dáiddárstipeandan ja Dáiddafoanda, juogaduvvon SDR dáiddárorganisašuvnnaid lahtuid gaska. SDR lahttoorganisašuvnnain leat erenoamáš relevánta dán čilgehusa oktavuodas Juoigiid Searvi (JS) ja Sámi Komponisttat (SK).

Bealit konstaterejit maiddái ahte lea dárbu ahte dilit lámččojuvvojit sámi girjjálašvuođa, musihka, dánsuma ja teáhtera, filmma ja govvadáidaga ja dáiddaduoji háhkamii ja gaskkusteapmái, ja ahte kultuvrras lea viehka stuorra vejolašvuohta vuodđun sámi servodaga ovddideapmái. Bargostipeandda mihttomearrin lea ahte dáiddárii dáhkiduvvo unnimus bálká vai sáhtta ovdánit dáiddárin. Sámediggi lea maiddái ovttas SDR:in organiseren dáiddárkonferánsaid juohke nuppi jagi.

4 Stáhtus ja hástalusat luodis ja sámi musihkas

Sámediggeráđđi lea dán čilgehugas válljen bidjat fokusa surggiide mat leat identifiserejuvvon deatalažžan luodi ja sámi musihka viidáset ovddideames.

4.1 Ávnnaskeahces kulturárbi

Luohti lea mihtilmas vokála árbevierru, musihkka- ja gulahallanvuohki, mii lea dovdomearkan sámi kultuvrii, ja mii lea gaskkustuvvon buolvvas bulvii ealli kulturárbin. Luohti lea ávnnaskeahces kulturárbi man bisuheami ferte sihkkarastit buoret máhtu, dohkkeheami, ealáskahttindoaimbajuid bokte, ja ahte buot bealit rivttiin árvvoštallojuvvojit. Dán barggus leat ollu bealit ja áššečuolmmat main sáhtta leat mearkkašupmi, nugo duođašteapmi, olámuddui buktin, rekutterenarenat, oainnusmahttin ja gaskkusteapmi, formála ja eahpeformála máhtu sirdin luodi birra ja luodis, dutkamis, jna.

Dárbu lea oažžut stuorát dihtomielalašvuoda árbevirolaš luodi árvvus ja dan dohkkeheames ja maid dat mearkkaša sámi guovlluidda áibbas mihtilmas musihkkahápmiin. Dasto lea vealtameahttu deatalaš duodaštit ja sihkkarastit dán kulturárbbi viidáset doalvuma, nu ahte dat suodjaluvvo ealli kulturárbin boahttevaš buolvvaide. Iešguđege luhtesuopmaniid ođđasis ealáskahttin/ealáskahttin nannešii identitehta ja gullevašvuoda, ja beasašeimmet oažžut daid duodaštuvvot ja oainnusmahttojuvvot ovdal go dat jávket. Kulturguoddit ja sin organisašuvnnat ja báikegottit leat deatalaččat ávnnaskeahces kulturárbbi suodjaleames ja viidáset fievrredeames. Boares olbmui lea divrras máhttu árbevirolaš luodi birra. Danne lea deatalaš sihkkarastit máhttu árbevirolaš luodi birra ja láchit dasa vai iešguđege akteverrat ja birrasat ožžot vejolašvuodaid bargat dan ektui ja dainna.

Anáris Suoma bealde čađahuvvui konferánssa ávnnaskeahces kulturárbbi birra gos earret eará luohiti lei okta fáttáid gaskkas. Dan oktavuodas lea áhahuvvon sámi bargojoavku mas leat lahtut sámedikkiin, Sámirádis ja Sámi dáiddárrádis geat galget geahčadit lagabuidda makkár doaibmajuid berrešii álggahit sámi kulturárbbi dárbbaslaččat suodjalan dihtii.

Čuovvolančuoggát:

- Ráhkadit oktasaš strategijja bargui vuoigatvuodaiguin, ja kártet iešguđege luhtesurggiid sámi bargojoavkkuin sámi kultuvrras, ja loktet luodi stáhtusa riikkaidgaskasaččat.
- Ovdánahttit luodi ávnnaskeahces kulturárbin Sámi parlamentáralaš rádi dásis, ja kártet iešguđege luhtesurggiid, ja dahkat strategijja bargui vuoigatvuodaiguin.

4.2 Institušonealla ruoktu vuelie/luohiti/vuolle/joik várás

Sámediggi ráhkadahtii 2018:s raportta^{ix} čilgehusaiguin ja rávvagiiguin dan birra mii institušonealla ruoktus dahje luhteguovddášis galggašii leat ja makkár organisašuvdnahápmi das galggašii leat. Raporta ráhkaduvvui prošeavtta bokte masa serve olbmot iešguđege luhteorganisašuvnnain. Raporta ráhkaduvvui prošeavtta bokte masa serve olbmot iešguđege luhteorganisašuvnnain. Das čilgejuvvu movt prošeakta lea čađahuvvon, makkár stáhtus árbevirolaš luodis lea dál ja sierralágan dárbbut mat árbevirolaš luodis dál leat. Dárbbut guorahallojuvvot doaibmajuid ektui ja áigejuovdilis ovtasbargoguimmiid ektui mat sáhttet váikkuhit sin máhtuin dárbbuid duhtadeapmái. Dasto guorahallojuvvot áigejuovdilis organisašuvdnavuogit ja loahpas gessojuvvu konklusuvdna guđe organisašuvdnavuohki rávvejuvvu ja doaibmaplána das movt institušonealla ruoktu galgá áhahuvvot.

Raporttas evttohuvvu ahte jos institušonealla ruoktu galgá sáhttit ollašuttit dárbbuid mat árbevirolaš luodis leat dál, de lea buoremus ahte luhteguovddáš áhahuvvošii fysalaš guovddášin mas lea lávdastruktuvra. Fysalaš guovddáš lávdastruktuvrrain rekruterešii ođđa juigiid, ođđasis ealáskahtášii luodi guovlluin gos luohiti ii geavahuvvu, hágašii aktivitehta dan bokte ahte doaimmašii čoaikkanarenan, ja mii maiddái buvttášii oidnosii luodi sámi guovlluin.

Dan vuodul go sáhtta leat hástaleaddji guđe organisašuvnna vuollái guovddáš galggašii biddjojuvvot, de lea eanemus ulbmillaš áhahit dan iešheanalisa doaibman.

Jos ruhtadanmihttomeari galgá ollašuvvat, de ferte institušonealla ruoktu leat áhahuvvon ja das galgá leat vuodđosisdoallu. Raporttas rávvejuvvu ahte áhahuvvošii fierpmádatorganisašuvdna mángga beali gaskka mas lea ovddasvástádus árbevirolaš luodis ja beroštupmisoorggis. Bealit geatnegahttojuvvot gaskaneaset konkrehta doaibmajuid ektui, maid dat čađahit juogo okto dahje oassin ovtasbarggus luhteguovddáša eará fágabirrasiguin.

Raporttas evttohuvvu maiddái ahte organisašuvdna áhahuvvošii ovtasdoaibmafitnodahkan, mas lea unna riska ja galgá addit stuorámuš ávkki geavaheddjiide.

Fierpmádatorganisašuvnna sáhtta áhahit oassin viidáset ásahanbarggus.

Sámediggeráđđi lea árvvoštallan raportta ja áigu čuovvulit dan nu ahte ásahuvvo prošeaktajoavku ovttasbargguin áigeovdilis organisašuvnnaiguin ja relevánta aktevrraiguin.

Čuovvolančuoggát:

- Ásahit prošeaktajoavku mii bargá ásahuslaš ruovttu ásahemiin vuelie/luohti/vuolle/joik várás.

4.3 Luođit arkiivvain

Gávdnojit luođit ollu almmolaš arkiivvain mángga riikkas, erenoamážit Norgga, Ruota ja Suoma bealde. Dáin arkiivvain gávdnojit oktiibuot várra sullii 14 000–15 000 luođi, main 9000–10 000 gávdnojit Norggas. Romssa museas lea čielgasit stuorámus čoakkáldat.^x Ádnojuvvo váttisin beassat geahččat luohteávdnasiid mat leat iešguđege arkiivvain. Dan ákkastit personsuoji vuodul: dávjá leat dološ personluođit, maidda juoigi lea bidjan njuolggadusaid daid maŋŋá geavaheapmái. Muđui leat luohteávdnasat miehtá mángga riikkas ja guovlluin, ja jos galgá beassat geahččat daid, de ferte fitnat arkiivvas, muhto ávdnasiid ii oaččo geavahit. Ii maid gávdno geahčastat mii gosage lea biddjojuvvon. Dasa lassin lea sáhka muhtun arkiivametodain mat sáhttet leat rašit. Ovdamearkka dihtii lea magnehtabáttis 30 jagi ahkeráđji, ja sáhttet leat magnehtabáttit mat vuos eai leat digitaliserejuvvon.

Ollu juoigit rašis luohteguovlluin dadjet ahte luohtearkiivvaid geavaheami lea vealtameahtun deatalaš sidjiide juoiganárbevieruid dahkkiide. Sámi musihkkaakademijja vásiha ahte ollugat sin ohppiin leat hui eahpesihkkarat iežaset oktavuodas luohtái. Ollugat eai leat oahppan dan árbevirolaš arenas njálmálaš árbevieruid bokte, ja nu ahte sii vásihit ahte sii eai leat dohkálaččat oahppat luođi dahje juoigat. Arkiivaávdnasiid fidnen molsu dán eahpesihkarvuoda, erenoamážit go geavahit iežas kulturárbbi, sin bearraša luđiid.

Norgga bealde lea guhká juo digaštallan luohtearkiivvaid geavaheami ja juoiganbiras lea guhkkit áigge juo bivdalan geavahišgoahit ja maiddáim almmuheami luohtearkiivvain. Romssa musea luohtearkiiva lea earret eará guovddážis digaštallamis luohtearkiivvaid geavaheami birra. Deatalaš lea sealluhit boares luohtebáddemiid iešguđege arkiivvain dohkálaš vuogi mielde, nu ahte eat masse dáid ávdnasiid ja vai boahttevaš buolvvat sáhttet dainna ávkkástallat. Dát guoská erenoamážit daid luohtesuopmaniidda mat unnán geavahuvvojit odne. Luohteávdnasat arkiivvain leat árvvolaččat sidjiide geat boahtteáiggis dárbbasit ja háliidit juogo dutkat, geavahit dan dáiddalaš doaimmas dahje eará láhkai háliidit geavahit dán kulturárbbi.

Čuovvolančuoggát:

- Váldit álgaga ovttasbargguin Sámi arkiivvain ja/dahje sámi museaiguin ja eará relevánta aktevrraiguin čuovvovačča birra:
- Dahkat vuogádatlaš geahčastaga sámi luohteávdnasiin mat leat arkiivvas
- Hálddašepmái čuovvolanplána, mas mielde digitaliseren, ja arkiivaluđiid olámuddui buktin

4.4 Luđiid ja sámi musihka juohkin

-P-golmmežis ii čuojahuvvo sámi musihkka vel odnege ovdamearkka dihtii, (..) Mun jáhkán váttisvuohčan lea dat go sámi artisttat eai leat nu čeahpit promoteret iežaset musihka stuorra kanálaide, danne go gávdno ollu sámi musihkka mii livččii heiven P-golmmeža profillii, jáhkán mun. Dahje sáhtá leat várra nuppe láhkai ahte stuorra kanálat eai beroš ohcat musihka davábealde Sinsen-luoddaearu? ^{xi} Dajai artista SlinCraze NPS Music:ii.

Sámi musihkka šaddá eanet ja eanet bivnnut maŋŋá go lea boahtán eanet arenaide ja geađgejułggiide. Dattetge dušše sámi musihkain ii leat álki birget okto, ja dat adnojuvvo gáržžes šaŋŋarin, mas márkán okto ii atte ekonomalaš birgenvuođu artisttaide, lágideddjiide ja almmuheddjiide.

Dáiddáriskkadeames 2019 gažaldagain maid dáiddárat dárbbášit vai sáhtášedje ahtanuššat buorebut, dadje ollu dáiddárat ahte váilu gaskalašas luđiid ja sámi musihka árvoráiddus. Sii ohealit earret eará várrenveahki, vuovdinovddidanveahki, márkánastinveahki, juohkinveahki, ja sierra dáiddahálddahas.

Juoigat vásihit ahte árbevirolaš luodis leat unnán arenat, ja daddjojuvvo ahte luohiti ii geasut nu ollu. Seammás fuomášuhttet ahte dát musihkkahápmi lea seamma deatalaš go earáge musihkkahápmi, ja dan galggašii árvvus atnit seamma dásis eará musihkkahápmiiguin. ^{xii} Gulaskuddančoahkkimis fuomášuhttet ahte publikumlohku dávjá geavahuvvo ággan vuostá juoigamiid lágideames, maid sii atnet stuorra noađđin.

Vurdojuvvo maiddái ahte sámi festiválat válddášedje vel stuorát ovddasvástáduš juoigama oainnusmahttimis. ^{xiii} Muhtun sámi festiválain lea luohiti prográmmas, muhto dat lea fal guovlluin gos luohiti ain lea nanus. Buoremus ovdamearka lea dattetge Sámi Grand Prix maid Sámi musihkkafestivála lágida ja mas lea sierra luohitekategorija.

Jodihemi ja várrenageanttaid váilun váttásmahtá sámi musihka buktimis deatalaš relevánta arenaide, ja váilu sámi gelbbolašvuohča dán suorggis. Dasa lassin lea vejolaš ahte musihkkalágádušaid ^{xiv} váilun dagaha dili eanet hástaleaddjin sámi musihka juohkima oktavuodas.

Dábálaččat ožžot artisttat dietnasa čuojahanbargguin. Dieinna lágiin leat festiválat, lágideaddjit, musihkkasearvvit j.s. mat leat guovddážis eavttuid bidjamis dahkkiide. Sámi musihka juohkima oktavuodas leat ollu hástalusat mat čatnasit gaskalašdasa váilumi. Earret eará bođii dat ovdan Kulturjurdaga konferánsas (“Našuvnna jienat”) – sámi dáidda ja kultuvra Kultuvrralaš skuvlalávkkas ^{xv}, jearaldat gávdno go geahčastat sámi dáiddáriin, earret eará artisttain ja juigiin, geavahussii dáidaga ja kultuvrra gaskusteapmái oahpahasas vuodđoskuvládásis. Eará dienasvejolašvuodát leat diŋgojumit, filbmamusihkka, dáhpáhusat, dávvirat jna. Dasa lassin lea dásseárvu fáddán luohiti ja sámi musihka oktavuodas.

Dasto leat sámi festiválat maiddái váldán jodihanrolla. Earret eará lea Riddu Riđđu váldán ollu stuorát ovddasvástádusa festivála lágideami lassin go lea promoteren sámi artisttaid eará musihkkaarenaide, earret eará riikkaidgaskasaš arenaide. Dasto lea Sámi musihkkafestivála váldán promoterenrolla sámi artisttaid ja juigiid ektui geat vuitet Sámi Grand Prix musihkka- ja juoigangilvvu, ja ahte ollu festiválat áŋgiruššet nuorra taleanttaid ovddideami ektui. Dasa lassin gávdnojit eará aktevrrat mat barget sámi musihkain ja internašonaliseremiin, earret eará Varangerfestivalen.

Artisttat geat leat dovddus riikkaidgaskasaš dási nugo Mari Boine j.ea. duodaštit ahte sámi musihkas lea riikkaidgaskasaččat vejolašvuohča, muhto ahte sámi musihka oktasaš riikkaidgaskasaš vejolašvuohča lea unnán geavahuvvon. Juoigat leat muitalan ahte sin ledje garrasit vuordán dalle go sii bohte Womex:ii Sámi Music Expo oassin vuosttaš gearddi. Dasa lassin muitalit sámi musihkkarat ahte luohiti leat eanet jearahišgoahtán riikkaidgaskasaš

dásis, ja áinnas gaskkustanpáhkas. Berre ovddiduvvot internašonaliserenstrategiija dán jearaldaga ektui, earret eará ovddidit ovttasbarggu Music Norway:in dán suorggis. Dasa lassin čuojahuvvo sámi musihka unnán nationála mediain ja geađgejulggiin. Juoigat váillahit maiddá govdeappot mediafálaldaga luđiid birra ja eanet geađgejulggiin. Sámi servodatdigaštallamis lea maiddá unnán sadi sámi musihkas ja sámi artisttain. Váillahit sihke musihkkakritihka ja -digaštallama, ja musihkkaalmmuhemiid sámi mediain, ja mediain muđui.

Digitála molsun lea dagahan ahte ii šat dine báddejuvvon musihka vuovdimiin, ja ahte musihkkasuorgi lea sorjavaš čuojahanbarggu oazžumis dietnasa dihtii. Árvvoštallama mielde lea Sámi musihka rávdnjen viiddis geavahanminsttar iskkadeami mielde mii čájeha ahte njealjis viđa norgalačča gaskkas válljejit vuosttamužžan guldalit musihka rávdnjenbálvalusaid bokte. YouTube ja Spotify leat bivnuheamos rávdnjenbálvalusat. 4 % mitalit ahte sin válde musihkkagáldu lea fysalaš. Measta 30 % Spotify-geavaheddjiin dadjet ahte sii álohii dahje dávjá geavahit Spotify rávvagiid ja/dahje čuojahanlistaid.^{.xvi} Raporttas “Digitaliserema váikkuhusat norgalaš musihkkasuorgái” čujuhuvvo ahte dahkkiid ja hárrjeddjiid musihkkavuđot doaimma dienas boahá váldeáššis konsearta- ja festiváldoaimmain; dat lea 40 % ollislaš musihkkavuđot dietnasis 2017:s.^{.xvii} Skearroserviide čuočá digitála molsun, mii dagaha ahte dušše stuorámus artisttat nationála ja riikkaidgaskasaš dásis dinejit musihka rávdnjemiin.^{.xviii} Digitála molsun buktá hástalusaid maiddá sámi musihkkii go guoská musihka profesionaliseremii. Márkaniin oppalaččat lea alla dássi buvttademiin, ja orru ahte sámi musihkas leat muhtun hástalusat dán suorggis. Eará dienasvejolašvuodát leat diŋgojumi, filbmamusihka, dáhpáhusat, dávvirat jna.

Čuovvolančuoggát:

- Stuorát fokus gaskkusteapmái ja musihkkabuvttadeddjiid rollii ovttasbargguin relevánta aktevrraiguin.
- Álggahit kártenbarggu ovttasbargguin Sámi dáiddárráđiin ja earáiguin juohkima ja márkanfievrrideami birra viidáseappot strategiijaiguin ja doaibmabijuiguin.
- Ásahit ovttasbarggu Music Norway:in luođi ja sámi musihka riikkaidgaskasaš doalvuma birra.

4.5 Rievttit luđiid ja sámi musihka siskkobealde

“Livččii vuogas oazžut juridihkalaš veahki. Mii leat rieviduvvon nu mángii dáidaga bokte nu ahte mis livččii dárbu dasa”.^{.xix} Ovttá dáiddára cealkámuš dáiddáriskkadeamis 2019:s. Luođi riektedilli lea čielggatkeahhtá, go árbevirolaš áddejumi luohtevuoigatvuodain ii dávis juridihkalaš áddejumi. Váttisvuohtan lea maiddá gávdnat duodaštusa mii nannešii sámi riekteáddejumi luođi ektui, erenoamážit go guoská olbmo luohat ja vuodđovuogitvuodaide go eai gávdno áktánasat riektegáldut. Gávdno girjjálašvuohta mas lea čállojuvvon olbmo luođi eaiggátvuoda birra, muhto maiddá das leat mánggalágan oainnut. Odne lea dilli hui ollu nu ahte vuogitvuoda beali mearridit ovttaskas dahkkit/almmuheaddjit, ja dieinna lágiin juogaduvvo dienas dađi mielde maid dahkki ieš almmuha sorjjakeahhtá árbevirolaš riekteáddejumis. Dasa lassin leat maiddá iešguđege riekteáddejumi luođi ektui iešguđege sámi guovlluin, čielggatkeahhtá.

Hástalussan lea maiddá i go sámi luđit leat plagierejuvvon almmá oppanassii jearakeahtta, lobi haga dahje buhtadusa haga juigiide geaidda guoská. Dasa lassin lea hástalusson identifiseret gii luđi rivttes vuoigatvuođaoamasteaddji lea, erenoamážit jos luohi lea boaris, ja jos maŋisboahhtit leat ollu. Gulaskuddančoahkkimis ledje mánga juoigi geat dovddahedje ahte sosiála bealit dagahit eanet hástaleaddjin juoigat dál almmolaš oktavuodain, danne go juigiid mielas leat sosiála rájit dan ektui makkár luđiid sáhtta juoigat earret eará riektedili geažil.

Go guoská oamastanvuoigatvuođaide de sáhtta leat nu ahte sámi beroštumit leat eahpedievaslaččat gozihuvvon.

Ollu dienas musihkkasuorggis manna iešguđege divatdoaimmahagaid čađa, ja dieinna lágiin dagaha dienassirkela. Sámi musihkkadahkkiin/artisttain ii leat makkárga beroštupmiorganisašuvdna. Várra eanaš sámi dahkkit leat lahttun Sámi Komponisttain (SK) danne go eanaš artisttat leat maiddá háhkkit. Dasa lassin sáhttet sii leat lahttun eará norgalaš beroštupmiorganisašuvnnain gos ii várra ožžot veahki earret eará šiehtadusa vuolláičállimii musihkkabáddemiid oktavuodas, mas leat soames šiehtaduseavttut (viidodat, guovlu, bistin, juohkin, opšuvnnat ja ovdamáksu, rojalttat, dávggasvuohta jna.) ja vuoigatvuođat (smávva ja stuorra vuoigatvuođat, moralalaš vuoigatvuođat jna.) maid dahkkit fertejit oahppat. Sámi skierrosearvvit leat organiserejuvvon norgga beroštupmiorganisašuvnnain, earret eará FONO:s. Musihkkalágádusaid beroštupmiorganisašuvnnas, mii lea deatalaš aktevra beroštupmiorganisašuvnnaid gaskkas eai gávdno sámi lahtut.

Divatdoaimmahagas nugo ovdamearka dihtii TONO:s manna oassi badjelbáhcahis ruovttoluotta servodahkii. 2015:s lei TONO servodatoassi 33 miljon ru. Goalmmát oassi das manai stipeandaortnegiidda (Musihkkalágádusaid ja TONO bokte), ja guokte goalmmát oasi manne nátionála musihkka-kultuvrralaš ulbmiliidda (NOPA_{xx}, NKF_{xxi} ja Musihkkalágádusaid bokte). Suomas árvvoštallojuvvo TONO suoma veršuvnnas, Teosto, bidjat oasi dán badjelbáhcahis sámi musihkkasuorgái. Okta vejolašvuohta lea maid árvvoštallat ásaht sámi foandda masa bijašii sisabođu kollektiivválaš luđis/sámi musihkas.

Čuovvolančuoggát:

- Vuolggahit ovttasbarggu Sámi dáiddárráđiin (SDR) luđi riektedili čielggadeames.
- Vuolggahit proševtta ovttasbargguin SDR:in iskan dihtii makkár vejolašvuođat leat riektemárganis servodatovddideami ektui.

4.6 Sámedikki váikkuhangaskaomiid ođasmahttin

Sámediggi lea mánggaid jagiid dorjon luđiid ja sámi musihka almmuhemiid. Ornega mihtomearrin lea dál “Luđiid ja sámi musihka eanet vuovdin ja leavvan riikka siste ja olgoriikkas, maiddá sámi musihka sihke árbevirolaš ja ođđa vugiin”. Dasa lassin lea Sámediggi vuoruhán doarjaga sámi musihkkariid ja artisttaid promoteremii, mat leat gierdomátkedoarjja, musihkkavideo, internašonaliseren ja jodiheapmi.

Musihkkasuorgi rievda oktalaččat, ja sámi musihkkarat šaddet eanet profeseonealla. Dasto buktá digitaliseren ođđa hástalusaid sámi musihkkariidda. Sámi dáiddárráđis oktan dan dáiddárganisašuvnnaiguin lea áidnalunddot gelbbolašvuohta luđi ja sámi musihka siskobealde, ja Sámediggi ferte árvvoštallat mainna lágiin dát sáhtáshedje váldit stuorát rolla fágalaš veahki addimis Sámediggái. Dán ferte geahčadit ođđa ovttasbargošiehtadusa oktavuodas beliid gaska.

Dárbu lea heivehit rámma ja vuoruhemiid mat gozihit daid hástalusaid mat sámi musihkkariin ja artisttain leat ovddabealde ja mat bohtet ovdan muđui čilgehusas. Dán ferte geahčadit barggu oktavuodas Sámedikki bušehtain.

Čuovolančuoggát:

- Árvoštallat ovttasbarggu Sámi dáiddárráđiin viežžan dihtii veahki ohcamiid árvoštallamii Sámedikki váikkuhangaskaomiid ektui luođi ja sámi musihka siskkobealde.
- Heivehit luohte- ja sámi musihka ortnega mihttomeari, vuoruheami ja rámma Sámedikki bušeahtas nu ahte hástalusat mat dán čilgehusas ovddiduvvojit, gozihuvvojit.

- i Graf: Samisk musikk – livskraftig tradisjon og spennende fornying , Raporta 1/2017 Sámi logut mitalit 10.
- ii Graf: Samisk musikk – livskraftig tradisjon og spennende fornying , Raporta 1/2017 Sámi logut mitalit 10.
- iii Graf: Samisk musikk – livskraftig tradisjon og spennende fornying , Raporta 1/2017 Sámi logut mitalit 10.
- iv <https://samidaiddar.no/no/>
- v <https://samidaiddar.no/juoigiid-searvi/no/>
- vi <https://samidaiddar.no/sami-komponisttat/no/>
- vii <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6460765>
- viii <https://w2.brreg.no/enhet/sok/detalj.jsp?orgnr=918286039>
- ix Noodt&Reiding: Rapport – etableringen av institusjonelt hjem for vuelie/luohti/vuolle/joik, 2018
- x Graf: Samisk musikk – livskraftig tradisjon og spennende fornying , Rapport 1/2017 Samiske tall forteller 10.
- xi https://npsmusic.no/ep-aktuelle-slincraze-har-sorget-for-at-samisk-rap-har-blitt-stuerent/?fbclid=IwAR0IlyVe1WuLONgtLBTF1vtTkJMmuoir3Gy7IuDP-B-ACDFH1_uOICtMMKI
- xii Sara, Biret Ristin, styreleder (JS) foredrag på Norsk kulturråds seminar, tromsø, 14-15.10.13
- xiii Noodt&Reiding: Rapport – etableringen av institusjonelt hjem for vuelie/luohti/vuolle/joik, 2018
- xiv Musikkforlag som er medlemmer av interesseorganisasjonen Musikkforleggerne
- xv <https://www.kulturtanken.no/samiskidks>
- xvi BI Centre for Creative Industries: Hva nå – digitaliseringens innvirkning på norsk musikkbransje 2019.
- xvii BI Centre for Creative Industries: Hva nå – digitaliseringens innvirkning på norsk musikkbransje 2019.
- xviii BI Centre for Creative Industries: Hva nå – digitaliseringens innvirkning på norsk musikkbransje 2019.
- xix Noodt&Reiding: Situasjonsanalyse – Samisk kunstnerundersøkelse 2019, anonym respondent
- xx NOPA: interesseorganisasjon for komponister og forfattere av tekster til musikk
- xxi NKF: Norsk Komponistforening er en fag- og interesseorganisasjon for profesjonelle, yrkesaktive komponister